

Медведєва Олена Михайлівна
Доктор технічних наук за спеціальністю
05.13.22 - управління проектами та
програмами.

Доцент за кафедрою управління
проектами та прикладної статистики.
Професор кафедри управління проектами
та прикладної статистики
Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля
(м. Сєвєродонецьк)

Тема дисертації: Ціннісно-орієнтоване управління взаємодією в проектах: методологічні основи.

Робота виконана на кафедрі управління проектами та прикладної статистики Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор технічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України Рач Валентин Анатолійович, Східноукраїнський національний університет ім. В.Даля Міністерства освіти і науки України, м. Луганськ, завідувач кафедри управління проектами та прикладної статистики.

Офіційні опоненти:

доктор технічних наук, професор Бушуєва Наталія Сергіївна, Київський національний університет будівництва і архітектури Міністерства освіти і науки України, м. Київ, професор кафедри управління проектами;

доктор технічних наук, професор Чернов Сергій Костянтинович, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова Міністерства освіти і науки України, м. Миколаїв, завідувач кафедри управління проектами;

доктор технічних наук, професор Латкін Матвій Олексійович, Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського “Харківський авіаційний інститут” Міністерства освіти і науки України, м. Харків, професор кафедри виробництва радіоелектронних систем літальних апаратів.

Захист відбувся 28 березня 2013 року о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.26.056.01 у Київському національному університеті будівництва і архітектури за адресою: 03037, м. Київ, Повітрофлотський проспект, 31, а.466.

В дисертації розробтані концептуальні положення, методи і моделі, которые составляют основу перспективной методологии ценностно-ориентированного управления взаимодействием в проектах как предпосылки эффективной деятельности по управлению проектами в ситуациях существенных изменений.

Показано, что проблема взаимодействия в проектах особо остро проявляется в ситуациях существенных изменений, особенно если открытость и соблюдение концепции партнерства не являются естественными компонентами их корпоративной культуры. Поэтому для существенного снижения по этой причине

угрозы провала проектов взаимодействие в веховых ситуациях проектов необходимо рассматривать как специфический частично управляемый объект управления. Проблема ценностно-ориентированного управления взаимодействием в проектах связана с отсутствием формализованной методологии, что вызвано отсутствием системных исследований, в рамках которых ценностно-ориентированное управление взаимодействием в веховых ситуациях рассматривается как специфический объект познания.

Основной научный результат диссертации заключается в развитии теоретико-методологических положений управления проектами и программами путем разработки методологических основ и терминологической системы перспективного научного направления ценностно-ориентированного управления взаимодействием в проектах, которые представлены в виде концепции, категорий, базовых терминов, методов, базовых методик.

Концепция ценностно-ориентированного управления взаимодействием в проектах состоит из восьми системных принципов, сущностно раскрытых для этой деятельности. Разработана терминологическая система ценностно-ориентированного управления взаимодействием в проектах, которая состоит из взаимосвязанных категорий, базовых терминов и их определений.

Разработана концептуальная модель механизма ценностно-ориентированного управления взаимодействием в проектах, который предусматривает последовательное выполнение семи блоков действий, связанных с: выявлением и формализацией показателей проектной кросс-культуры (тезауруса, ценностей, активности); описанию веховых ситуаций и вариантов продолжения проекта по показателям влияния на ценности заинтересованных сторон; прогнозированием для разных вариантов продолжения проекта изменения активности заинтересованных сторон; модерированием процесса переговоров заинтересованных сторон относительно наиболее приемлемого варианта продолжения проекта по критериям однородности ценностей и активности.

Разработан метод оценки проектной кросс-культуры на основе введенного понятия «проектный контекст корпоративной культуры» заинтересованной стороны как содержательного фильтра для выбора показателей уровня совершенства организации за моделью «IPMA Delta». Это позволяет: предварительно оценить степень неоднородности среды взаимодействия как фактора результативности и эффективности взаимодействия заинтересованных сторон в веховых ситуациях; сформировать единую коммуникационную основу (в виде общего тезауруса).

Разработан метод представления ценностей заинтересованных сторон на основе обобщенной нечеткой продукционной карты ценностей с зонной конфигурацией, которая определяет логику связи показателей проекта в веховой ситуации с активностью заинтересованных сторон через их ценности. Это позволяет получить информацию относительно изменения активности заинтересованных сторон при изменении каждого из показателей их ценностей, связанных с предложенными вариантами дальнейшего развития проекта.

Разработан метод системно-целостного моделирования активности заинтересованных сторон в веховых ситуациях на основе интроформационных показателей информированности и определенности в нечеткой постановке. Реализация метода позволяет выявлять направления изменения показателей проекта, в которых центристремительная активность заинтересованных сторон будет максимально однородной в данной веховой ситуации.

Усовершенствован метод модерирования переговоров между заинтересованными сторонами в веховых ситуациях проекта за счет использования на фазах подготовки и реализации переговоров разработанных

методов формализации среды взаимодействия. Использование методов обеспечивает создание единой содержательной (в виде наиболее приемлемых для всех заинтересованных сторон вариантов дальнейшего развития проекта) и коммуникационной (в виде общего тезауруса) основы взаимодействия, что обеспечивает управляемость процесса изменения отношений между заинтересованными сторонами с конфликтных на синергичные в процессе переговоров как необходимой предпосылки продолжения проекта.

УДК 005.8:005.42:005.584.2

О.М. Медведєва

ЕПІСТЕМІЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ПІЗНАННЯ ЦІННІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ВЗАЄМОДІЄЮ В ПРОЕКТАХ: БАЗОВІ АКсіОМИ Й ПОСТУЛАТИ, АКсіОЛОГІЧНІ ТА ОНТОЛОГІЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

В статті сформульовані базові епістемічні положення пізнання об'єктів ціннісно-орієнтованого управління проектів, які експліковані на прикладі ціннісно-орієнтованого управління взаємодією в проектах. Дж. 49.

Ключові слова: епістемічні, онтологічні, аксіологічні положення, аксіома, постулат, термін, категорія, модель, взаємодія, особистість.

Постановка проблеми та виділення нерозв'язаної її частини. Впродовж останнього десятиріччя базові категорії та положення ціннісно-орієнтованого управління стали невід'ємною частиною діяльності з управління проектами і програмами [1-3]. На наш погляд, саме таким чином проявляється зміна парадигм цієї специфічної діяльності від технічної через фенотипну [4] до тріадної [5, 6]. На тлі таких вагомих зрушень сьогодні збільшується кількість досліджень та поширюється коло об'єктів, які в них досліджуються з позицій ціннісно-орієнтованого управління (зокрема, [7-13]), відбуваються зміни у структурі та змісті професійних стандартів [14-16].

«Цінність», виходячи з філософського її розуміння, завжди пов'язана з особистістю. Отже, ціннісно-орієнтований підхід до управління (в практичній площині) та пізнання (в науково-дослідницькій площині) виводить до центра уваги особистість. Але не саму по собі, а у взаємодії з іншими особистими в межах діяльності з управління проектами. В такому розумінні ціннісно-орієнтований підхід актуалізує так званий «м'який компонент» цієї діяльності [17, 19].

Розв'язання конкретних науково-практичних задач, а тим більше наукових проблем ціннісно-орієнтованого управління проектами і програмами має базуватись на певних епістемічних положеннях. (Епістемологія – англ. термін, який позначає насамперед теорію наукового пізнання [20]). Сьогодні такі положення тільки починають формуватись та представляються в експлікованому вигляді. Переважна більшість дослідників покладається на інтуїтивне розуміння логічного взаємозв'язку між категоріями «цінність», «особистість» та інш. А це не сприяє коректній ідеалізації об'єктів пізнання.

Мета статті – сформулювати базові епістемічні положення пізнання об'єктів ціннісно-орієнтованого управління проектів та експлікувати їх на прикладі аксіологічних та онтологічних положень ціннісно-орієнтованого управління взаємодією (далі - ЦОУВ) в проектах.

Основний матеріал дослідження. Для позначення найбільш широкого кола

об'єктів ціннісно-орієнтованого управління в проектах скористаємось терміном «м'який компонент». На сьогодні він вже є широкоживаним і не викликає заперечення. В роботі [8] було обґрунтовано, що в основу епістемічних положень пізнання м'якого компоненту проектів доцільно покласти базові положення «еволюційної епістемології» К. Поппера [21], вчення про абдуктивні міркування Ч.С. Пірса [22], концепції розвитку науки І. Лакатоса [23], критерії раціональності науки К. Хюбнера [24], системно-діяльнісного підходу Г.П. Щедровицького [25, 26]. В узагальненому вигляді їх можна представити у вигляді наступних аксіом та постулатів.

Аксіома 1: Люди активні та критичні; інформація не «вливається» в них з оточуючого середовища, а активно «поглинається» ними через органи відчуття, виходячи з їх стану, в якому вони знаходяться.

Аксіома 2: Основою перевірки та вибору гіпотез є абдуктивні міркування [27].

Аксіома 3: Основою одиниці розвитку науки виступають результати дослідної програми у вигляді експліцитно представлених підходу, методології, теорії.

Аксіома 4: Для нової діяльності потрібні нові знання.

Постулат корисності інформації. Корисність інформації, яка експлікується людською мовою, не визначається моментом її трансляції (передачі) і може проявитись через невизначений проміжок часу в інших ситуаціях або взагалі не проявитись.

Це положення стосується розгляду системи критеріїв в нечіткій постановці. Нечіткість дозволяє уникнути спроби абсолютизувати ту чи іншу модель пізнання і отримати на її основі нові знання. Крім того, нечіткість ліквідує зіткнення двох протилежних стратегій – «абсолютизму» і «релятивізму». Сьогодні таке доповнення необхідно також для того, щоб не стимулювати жорсткими критеріальними обмеженнями достатньо динамічну зміну знань в галузі управління проектами.

Постулат історичної нечіткої раціональності науки. Детермінована система критеріїв, за якими спрямовується та оцінюється наукова діяльність та наукові знання, завжди історично і культурно обумовлена і розглядається в нечіткій постановці з позиції конкретних задач, пов'язаних з науковими знаннями. Цей постулат базується на критерію раціональності науки К. Хюбнера, який стверджує, що «раціональність науки - це завжди історично і культурно обумовлена і детермінована система критеріїв [24]. Вимоги до детермінованої системи критеріїв потрібно доповнити ще двома положеннями.

Це положення стосується розуміння існування різних методологій діяльності щодо «готового наукового знання», трансляції знань і навчання, процесу виміру та розвитку науки та інш. Відповідно до моделі [28, с.15-17, 29] можна виділити три принципово різних види діяльності: прагматичну, наукову та навчальну. В управлінні проектами це відобразилось у наявності трьох класів моделей, які мають різне цільове призначення [30].

З позиції діяльнісного підходу, епістемологію слід розуміти не тільки і не стільки як теорію наукового пізнання. Вона фактично вивчає не знання як такі, а різні типи знань, а саме: практико-методичні, конструктивно-технічні та природничо-наукові. Будь-яке дослідження в галузі технічних наук (наукова спеціальність «Управління проектами і програмами» сьогодні належить саме до цієї галузі) передбачає як мінімум отримання двох з наведених типів знань - природничо-наукових та практико-методичних.

Як показано в роботі [26, с.52], практико-методичні знання центровані на операціях і процедурах роботи, конструктивно-технічні – на об'єкті, який розглядається як конструкція, а природничо-наукові - на процесуальному природно існуючому об'єкті. З точки зору модальності знань, практико-методичні

знання – це приписи (настанови), а природничо-наукові – описи. Практико-методичні знання повинні бути організовані у вигляді приписів для діяльності. Для побудови нової процедури практичної діяльності індивід в загальному випадку повинен знати вид і характер необхідного йому продукту; вид і характер вхідного матеріалу перетворення; необхідні для перетворення знаряддя та засоби; характер окремих дій, які необхідно здійснювати, та їх порядок. Останні, в свою чергу, повинні враховувати два їх відношення: до об'єктів перетворення або до знарядь, засобів діяльності. Перераховані знання стають засобами побудови діяльності тільки тоді, коли містять вказівки на всі ці елементи і являють їх у зв'язці один з одним. Якщо розглянути існуючі моделі представлення практико-методичних знань, можна виділити дві, які найбільш повно змістовно відповідають їх структурі. Перша з них - процесна модель [31], друга – модель головних функцій діяльності [198]. Кожна з них має як переваги, так і недоліки. В роботі [32] ці дві моделі поєднані в одну. Таке поєднання дало принципово нові можливості для отримання практико-методичних знань [33]. Для представлення цих знань можна використовувати форму наступного виду, яка зосереджена на продукті діяльності, а саме: знання організовано так, щоб забезпечити побудову практичної діяльності особистості. «Щоб отримати продукт Б, потрібно взяти об'єкт А і здійснити по відношенню до нього дії d_1, d_2, d_3 , використовуючи знаряддя та засоби e_1, e_2, e_3 . Ця форма розширена на основі використання моделі роботи [32] по відношенню до форми, наведеної в роботі [26, с.54].

Поява наукових знань пов'язана з тим, що на зміни, які відбуваються в об'єктах, ми дивимось як на природні процеси, які відбуваються незалежно від діяльності особистості, підлягають своїм внутрішнім механізмам і законам. Наукові знання є завжди «фотографією об'єкта у вигляді фіксації законів його життя безвідносно до цілей діяльності та способів впливів на нього» [25, с.35]. Саме цим наукові знання відрізняються від практико-методичних та конструктивно-технічних. Це відображається і на логічній структурі форм їх представлення. Використовується пасивна форма. Наприклад, «об'єкт А може перетворюватись на об'єкт Є», «за наявності умов p і q з об'єктом А будуть відбуватись зміни a, b, c », «зміни об'єкта А підлягають закону F».

Із аналізу розглянутих типів знань бачимо, що для їх представлення використовуються різні логічні структурні форми незалежно від предметної галузі. Тому в подальшому уточнимо епістемічний базис з позиції управління взаємодією в проектах як об'єкта пізнання.

Епістемічний базис пізнання управління взаємодією в проектах представимо триєдиною цілісністю аксіологічних, гносеологічних та онтологічних положень. Кожний з цих компонентів цілісності будемо описувати окремо. Але при цьому потрібне їх цілісне рефлексивне сприйняття, яке можливе тільки після ознайомлення з усіма.

Онтологічні положення пізнання ЦОУВ представимо базовими категоріями дослідження та їх визначеннями, базуючись на описаних вище епістемологічних положеннях та роботах [34, 35]. Слід підкреслити, що в базових категоріях відображаються тільки ті відмінні ознаки, які є суттєвими для даного об'єкта пізнання [36]. Тому в якості таких розглядалися категорії «взаємодія», «суб'єкт взаємодії», «особистість», «діяльність», «ситуація», «знання», «інформація», «дані», «документ», «комунікація», «компетентність», «ціле», «система», «управління», «цінність». Інтерпретація цих категорій детально описана в роботах [8, 37].

Аксіологічні положення пізнання ЦОУВ базуються на аксіомах, які відображають ціннісні орієнтири, інтереси суб'єкта пізнання [20]. На практиці вони

відображають в першу чергу ті цінності, які пропагує та чи інша наукова школа, в рамках якої виконується дослідження. Саме наукова школа багато в чому визначає не тільки форми і методи пізнання, а і специфіку тлумачення результатів пізнання.

Пізнання зацікавлених сторін в рамках їх спільної діяльності по проекту, а також процесів управління взаємодією за своєю сутністю є пізнанням соціальним, в якому в якості об'єкта виступає діяльність самих суб'єктів пізнання, тобто самі люди є і об'єктами пізнання, і реальними діючими особами. Цим соціальне пізнання відрізняється від пізнання природничих і технічних об'єктів [38], що і обумовило специфіку аксіологічного, гносеологічного та онтологічного базисів даного дослідження як соціального пізнання.

В межах наукової школи, до якої належить автор, прийняті наступні аксіологічні аксіоми соціального пізнання.

Аксіома 1 - цінності особистості. Особистість є найвищою цілісною цінністю цивілізації.

Аксіома 2 - змістовної причинності діяльності. Діяльність особистості визначається її світоглядною позицією.

Аксіома 3 - світоглядної визначальності цінностей. Світоглядна позиція формується на сприйнятті особистістю цінностей в аспекті корисності, радості, осягнення-щирості.

Дані аксіоми корелюються з висловленням, що «культура визначається цінностями, які концентруються навколо абсолютної значущості Людини» [39]. Саме ця аксіологічна аксіоматика дає змогу сформулювати з позиції предмета дослідження відповідні наслідки, які, на відміну від аксіом, потребують пояснень та коментарів під час їх формулювання.

Наслідок 1. Особистість як цілісна система характеризується ознаками самоорганізації, цілеспрямованості, самокерованості, активності.

Самоорганізація в самому загальному розумінні означає саморух, самоструктурування, самодетермінацію природних систем і процесів [40].

Особистість як природна система є частиною Світу. Світ, Універсум – єдина цілісна система, кожний фрагмент якої пов'язаний з кожним, хоча б силами гравітації. Універсум розвивається і рухається як єдине ціле, за рахунок сил та енергії, притаманних йому самому. Система взаємодіє з Універсумом не тільки через межу, але і кожною точкою свого об'єму. В основі всіх процесів, які відбуваються в Універсумі, лежить стохастика та невизначеність. В ньому діють як позитивні, так і негативні зворотні зв'язки, плинуть процеси деградації, пов'язані із зростанням ентропії, та утворення порядку. Комбінації їх дії призводять до динаміки систем, яка виглядає як конвергенція та зростання складності, чергування стабільного, гладкого розвитку та біфуркаційних, катастрофічних перебудов структури. Гармонія цих процесів визначає народження, існування, згасання та розпад структур.

Особистість як біосоціальна істота здатна до двох видів самоорганізації - біологічної та соціальної. Перша зумовлена генетичною програмою розвитку й автоматично забезпечує її соматичний розвиток. Соціальна самоорганізація здобувається упродовж життя під впливом соціального середовища, системи виховання, предметно-практичної та особистісно-рольової діяльності особистості. Соціальна самоорганізація передбачає процес самопізнання, самовизначення, саморозвитку та самореалізації. Вона має вирішальний вплив на формування світогляду й системи цінностей. Самоорганізація особистості виявляється в цілеспрямованості, активності, обґрунтованості мотивації та плануванні діяльності, самостійності й швидкості прийняття рішень, оцінюванні наслідків праці, почутті обов'язку [41].

Виділення особистості як об'єкта пізнання завжди умовно і пов'язано з вільним обривом його зв'язків зі Світом. Вичленити особистість з природи, не порушуючи зв'язків і не створюючи нових, неможливо за жодних обставин.

Цілеспрямованість особистості як системи передбачає можливість та необхідність вибору проміжних цілей, отже означає наявність у неї характеристик суб'єкта, який здійснює цей вибір. Мета цілеспрямованої особистості - місія та/або ідеал, на шляху до якого необхідно ставити та досягати конкретні цілі. Тому її доцільно розглядати як відкриту систему, яка розвивається, функціонує у змінному середовищі та адаптується до цих змін, змінюючи свою поведінку, проміжні цілі та структуру [42].

Розвиток є іманентною властивістю цілеспрямованої особистості та являє собою чергування стабільного функціонування в умовах стаціонарних зовнішніх умов і переходів до більш досконалої структури для пристосування до нових умов, які змінилися. В цьому сенсі цілеспрямована особистість є метасистемою, призначеною для трансформації та/або створення нових систем відповідно до зовнішніх умов. Будь-який перехід до нової структури, який не веде до її удосконалення, неможна вважати розвитком, тим більш, що він не є цілеспрямованим.

Оцінки функціонування цілеспрямованої особистості багатокритеріальні. Задача вибору варіанта зміни (трансформації) особистості як системи відповідно до умов, які змінилися, нетривіальна при множині критеріїв [43]. До того ж «умови», як правило, є не елементарною сутністю, яка припускає простий опис та прогнозування, а сполучення впливів складно взаємопов'язаних систем функціонального середовища даної цілеспрямованої особистості. Навіть якщо для кожної окремо взятої системи з середовища можлива побудова прогнозів зміни кожного із суттєвих параметрів із прийнятим рівнем точності, надійності та глибини, то сукупний (за всією множиною параметрів середовища) прогноз зміни умов таких властивостей вже не має (внаслідок додатку похибок та добутку ймовірностей) [43]. Тому зміна умов зазвичай вважається непрогнозованою, непередбачуваною, навіть спонтанною. Розвиток цілеспрямованої особистості представляється випадковою послідовністю трансформацій для її пристосування до спонтанно змінних умов, а не керованим процесом.

Самокерованість - це планомірний і цілеспрямований активний процес вибору особистістю як самокерованою системою своєї поведінки так, щоб забезпечувалися її виживаність і подальше функціонування у самовизначеному для цієї системи діапазоні змін зовнішнього середовища [44].

Для особистості як самокерованої системи, здатної до саморозвитку, поняття самокерованості охоплює процеси самонавчання і самовдосконалення у зв'язку зі зміною умов її існування, а також підпорядкування в деяких межах цих умов стосовно до її потреб.

Будучи самокерованою, особистість змінює свій стан так, щоб зберігалась її цілісність і визначеність як функціонуючої системи. У ній поєднуються гнучкість зв'язків елементів, безперервна мінливість їх станів із стійкістю протікання основних внутрішніх процесів. Способом існування особистості як самокерованої системи є її функціонування, тобто збереження своєї цілісності та визначеності, своєї виділеності з середовища через безперервну зміну станів в цілому і окремих своїх частин та елементів.

Особистості виділяють себе з середовища і не дають йому поглинути себе за допомогою підтримки динамічної рівноваги із зовнішніми умовами, що змінюються, відповідно до принципу активної рівноваги або простого пристосування. Просте пристосування не призводить до зміни структури системи. Воно полягає в перебудові внутрішніх процесів особистості так, щоб

була забезпечена її цілісність при зміні зовнішніх умов в певних межах. Активна рівновага виражається у збереженні значень основних параметрів особистості як системи. Функціонування особистості інваріантне в якихось межах зміни зовнішніх умов в тому сенсі, що в основному зберігаються деякі властивості й характеристики особистості як системи через мінливість стану її компонентів.

На відміну від вимушеної зовнішніми чинниками зміни стану фізичних систем, функціонування особистості як самокерованої системи завжди внутрішньо спрямоване на досягнення певного результату. І ця спрямованість зміни стану та поведінки особистості для неї внутрішньо потрібна і закономірна. Спрямованість поведінки є чинником стійкості функціонування особистості або її функціональним інваріантом. Кожна особистість як самокерована система має свій комплекс функціональних інваріантів, що регулюють і направляють її поведінку так, щоб в специфічних для цієї системи межах зміни зовнішнього середовища була б забезпечена її виживаність.

Для того, щоб вижити, особистість повинна уміти розрізняти зовнішні й свої власні процеси, орієнтуватися в зовнішніх умовах і враховувати усі їх зміни, а також постійно контролювати і погоджувати процес самокерування з обстановкою, що змінюється. Для неї зовнішнє середовище - це щось багато в чому незалежне від неї, з чим вона повинна рахуватись і до чого повинна пристосовуватись, щоб не загинути. З цієї причини особистість повинна активно відображати зміни зовнішнього середовища і хід своїх внутрішніх процесів.

Активне відображення зовнішнього середовища виступає в ролі явища, що слабо взаємодіє з іншими процесами, які складають енергетичну і силову сторони самокерування особистості. Це відображення змінює інтенсивність, ритм й інші параметри всього того, що входить до складу її саморуху. Цим викликається ефект регулювання відповідно до властивостей зовнішнього середовища. Для того, щоб стати активним, відображення повинне перетворитися на відносно самостійний процес, носієм якого може бути і найчастіше буває спеціальний механізм (рецептор), що не зливається повністю з механізмом, що забезпечує «силову» складову поведінки особистості. Принцип активного відображення середовища, що оточує особистість, і самовідображення є одним з головних принципів процесів самокерування.

Значно активнішим є пристосування, при якому особистість як самокерована система не лише перебудовує свої процеси стосовно змін зовнішніх умов, але і змінює самі ці умови, приводячи їх у відповідність своїм функціональним інваріантам. Повністю активним пристосування стає у формі соціальної практики особистості. Спершу на основі емпіричного, а потім і теоретичного пізнання об'єктивних законів особистості здійснюють предметно-практичну діяльність по перетворенню природи, тобто корінного перевлаштування зовнішнього середовища життя суспільства відповідно до їх потреб.

В термінах теорії управління організаційними системами [45] особистість, включена в контур управління, стає специфічним об'єктом управління, який:

- суб'єктизований і діє у відповідності до власних уподобань (принцип раціональності);
- не повністю відомий суб'єкту управління (принцип асиметричної інформованості);
- може обманювати і не виконувати того, чого від нього хочуть.

Активність особистості можна звести до трьох специфічних характеристик – здатність до самостійного цілепокладання, свідомо викривляти інформацію та/або не виконувати плани, якщо їй це вигідно, до рефлексії стосовно власної діяльності та діяльності інших суб'єктів, в тому числі – можливість прогнозування їх поведінки [45, с. 7].

Виходячи з наведених положень, у взаємодії в проекті всі ЗС виступають як суб'єкти:

- рівноправні, між якими можуть виникати тільки зв'язки взаємодії, а не субординації;

- вільні та самостійні у сприйнятті та оцінці ситуацій своєї діяльності та діяльності інших ЗС, а також у прийнятті рішень щодо власної діяльності в проекті;

- суб'єктизовані (корисні), спрямовані на сприйняття та оцінку ситуацій та прийняття рішень у власних інтересах з позицій як компонента проекту, так і компонента дійсності в цілому;

- непрогнозовано динамічні, у яких періоди відносної рівноваги структури та діяльності змінюються періодами перебудови, удосконалення структури та діяльності;

- здатні не тільки пристосовувати свою діяльність до змінних умов оточуючого середовища для збереження своєї функціональної цілісності, але і змінювати умови середовища, пристосовуючи їх до своїх унікальних функціональних інваріантів власної діяльності;

- можуть бути неправдивими, викривляючи інформацію у власних цілях, та не обов'язковими у виконанні проголошених та зафіксованих обіцянок щодо діяльності в проекті.

Аналіз цих характеристик СВ дає підстави зробити такий висновок: взаємодія СВ є апіорі несиловою (інформаційною) і являє собою єдиний процес, який сприймається ними як природний вплив на їх діяльність. Тому саме взаємодію доцільно розглядати як процес, завдяки якому утворюються умови для непрямого управління (керування) діяльністю СВ.

Наслідок 2. Будучи цілісною соціальною системою, особистість проявляє себе одночасно як діяльний, інтелектуальний та духовний суб'єкт.

В процесі діяльності особистість, як діяльний (діючий) суб'єкт, пізнає (перетворює) фізичну дійсність, як інтелектуальний суб'єкт – створює свідомо осяжну дійсність, як духовний суб'єкт – виступає носієм та генератором цінностей свого функціонування та розвитку.

Особистість виступає носієм цілеспрямованої предметно-практичної діяльності, джерелом активності, спрямованої на об'єкт (предмет або явище дійсності), «виробником» дій, джерелом перетворення, зміни дійсності.

Діяльність особистості є складним цілеспрямованим процесом вирішення життєво важливих питань. Вона характеризується осмисленням і цілеспрямованістю. Кожна особистість певною мірою усвідомлює, оцінює себе і свою актуальну діяльність, на основі чого формує ідеальну модель майбутнього. Такою моделлю є мета. Людина субординує свої цілі, ставить перед собою безпосередні (найближчі), які є відображенням більш віддалених, до досягнення яких вона прагнутиме пізніше і т. п. [46, с. 130].

Предметно-практична діяльність особистості нерозривно пов'язана з інтелектуальною. Остання спрямована на відображення та перетворення у свідомості особистості предметів та явищ дійсності в процесі пізнання - вищій формі відображення об'єктивної дійсності, процесі вироблення дійсних знань на двох рівнях: чуттєвому, який здійснюється за допомогою відчуття, сприйняття, уявлення (сенсуалізм), і раціональному, що протікає в поняттях, думках, висновках і фіксується в теоріях (раціоналізм).

У пізнанні особистість як суб'єкт протистоїть об'єкту як той, хто пізнає і те, що пізнається. Суб'єкт вторгається у сферу об'єкта і «переносить його у свою власну орбіту», оскільки певні моменти об'єкта відображаються в суб'єктові, у відображеннях, що виникають в ньому. Це відображення, в утворенні якого

суб'єкт брав участь, він відрізняє від самого себе. Відображення не ідентично об'єкту. Об'єкт незалежний від суб'єкта. Він більше, ніж просто предмет пізнання; разом з буттям об'єкта в якості предмета він володіє і буттям в собі. Буття в собі об'єкта означає, що разом з пізнаванням в об'єкті залишається ще не пізнаний залишок. Той факт, що суб'єкт ніколи не може повністю і без залишку охопити предмет пізнання, досягнути в усій повноті його визначеність, проявляється у неспівпаданні об'єкта й образу. Оскільки суб'єкт знає про цю відмінність, з'являється такий феномен, як проблема, який породжує напругу в процесі подальшого пізнання і вимагає все більших зусиль пізнання. Діяльність свідомості суб'єкта призводить до прогресу пізнання. Те, що повинно бути пізнано, є для свідомості суб'єкта, що прагне до пізнання, невичерпним, тобто нескінченним.

В суспільному оточенні особистість виступає одночасно як діяльний суб'єкт і об'єкт оцінки - вона оцінює інші особистості і сама ними оцінюється. Оцінка є специфічною формою відношення особистості до дійсності, це схвалення або осуд різних явищ навколишньої дійсності незалежно від їх матеріального чи духовного походження. Вона завжди залежить від цінності - позитивного чи негативного значення оцінюваного для неї.

Цінність можна розглядати як засіб відображення дійсності у свідомості особистості, тобто суб'єктивного відображення об'єктивної реальності. Цінності відображаються у свідомості людей у вигляді оціночних суджень. Оскільки дійсність не знає абсолютного, цінності мають відносний характер. Критерієм оцінки виступає узагальнений образ, зразок, ідеал. Моральна цінність вчинку виявляється за допомогою порівнювання з визнаним усім суспільством ідеалом добра, який фіксується у свідомості суспільства у вигляді певного комплексу моральних норм, правил належної та рекомендованої поведінки.

Ціннісне відношення до дійсності (зумовлене, в свою чергу, потребами й інтересами) є безумовним і найбезпосереднішим фактором, що детермінує активність особистості. Значення цього фактора знаходить свій вираз залежно від міри активності, заінтересованості, від переконаності, установок, орієнтацій та інших суб'єктивних факторів особистості. Активність особистості завжди спрямована на використання, збереження і розвиток цінностей або того, що ними може стати. В цьому - сутність її ціннісного відношення до дійсності.

Сукупність сформованих, усталених ціннісних орієнтацій розмежовує істотне та неістотне, утворює своєрідну вісь свідомості, яка забезпечує духовну усталеність особистості, спадкоємність певного типу поведінки і діяльності. Постійна несуперечлива структура ціннісних орієнтацій зумовлює такі якості особистості, як цілісність, надійність, вірність певним принципам, здатність до морального вибору заради ідеалів і цінностей. Суперечливість, навпаки, породжує непослідовність поведінки.

Особистість завжди співвідносить та певною мірою узгоджує свою діяльність і поведінку з нормами й цінностями природного і соціального середовища та мікросередовища. Ціннісні орієнтації особистості можуть не збігатися зі структурою цінностей, що функціонують у суспільній свідомості. Ця обставина обумовлює різницю між ціннісними орієнтаціями особистості та орієнтаціями особистості на цінності, які поширені і панують у суспільстві. Орієнтація на цінність - є певне ставлення людини до зовнішніх настанов, норм і звичаїв. Ціннісні орієнтації - це внутрішній компонент свідомості та самосвідомості особистості. Як і цінність, вони відіграють дуже активну роль у визначенні спрямованості моральної діяльності особистості [47, с. 118].

Свідома активна і цілеспрямована діяльність має місце тільки там і тоді, де і коли має місце переконаність особистості в доцільності її організації. Саме тому

переконання виступають як форма ціннісної спрямованості діяльності людини, як соціальна установка, яка передбачає не тільки певну оцінку фактів, явищ, але готовність і здатність діяти відповідно до цієї оцінки. При цьому вона постійно здійснює вибір між різними варіантами поведінки й діяльності.

До діяльності завжди спонукає ситуація, і її спрямованість визначається, насамперед, соціальними і духовними характеристиками особистості - її інтересами, політичними й моральними переконаннями і принципами, правовими імперативами тощо. Останні виступають як мотиви діяльності. Мотив як усвідомлена спонuka до певної дії формується в міру того, наскільки особистість враховує, оцінює, зважає обставини, які склалися, орієнтуючись на намічені цілі. Ціннісним відношенням до них і породжується мотив у його конкретній змістовності, необхідній для реальної життєво необхідної дії. Мотив як спонuka - це джерело дії, що її породжує. Базою таких мотивів є ціннісні уявлення, які орієнтують особистість в складній соціальній дійсності, координують її суб'єктивне ставлення до неї, спрямовують і стимулюють її діяльність. Саме в конкретних ситуаціях діяльності актуалізуються цінності, особистість робить свій вибір і приймає рішення щодо подальших дій.

Виходячи з описаного наслідку,

- суб'єкт взаємодії (СВ) доцільно описувати трьома мінімально необхідними взаємодоповнюючими (в термінах принципу Бора) параметрами:

- продуктивним потоком як результатом виконання дій в рамках предметно-практичної діяльності (показником виступає проявлена дія, а також цілі, мотиви та фізичний стан особистості),

- інформаційним (знанням) потоком як результатом усвідомлення/пізнання в рамках інтелектуальної діяльності (показником виступають знання, сконструйовані особистістю в ситуації, та відчуття комфорту/безпеки),

- енергетичним потоком як результатом оцінювання в рамках духовної діяльності (показником виступає ставлення (як емоційно-вольова установка) особистості до об'єкту оцінювання);

- під час взаємодії діяльнісно/інтелектуально/духовний стан СВ, з одного боку, визначає результат її власної діяльності та результат сприйняття діяльності інших СВ, а з іншого боку - СВ постійно змінює його за результатами сприйняття ситуації;

- духовна складова стану СВ утворює тип її поведінки і діяльності, а рівень її стійкості створює передумови для можливості їх прогнозування;

- діяльність СВ полягає у перетворенні продуктно/інформаційно/енергетичного потоку, яка сприймається іншими СВ як об'єкт пізнання і відображається у вигляді побудованої ними власної картини цього перетворення. Це впливає на їх діяльність з перетворення власних ПІЕ-потоків за критеріями комфортності/безпеки діяльності. Побудовані власні картини діяльності інших ЗС можуть також сприйматись будь-якими іншими СВ;

- продуктно/інформаційно/енергетичний потік, що сприймається СВ в ході взаємодії, та його образ у свідомості ЗС, які його сприймають, не співпадають. Тому можлива ситуація, коли результат діяльності однієї СВ виступить стимулом неочікуваної діяльності інших СВ або взагалі не буде сприйнятий ними як стимул для діяльності.

Аналіз та узагальнення наведених тверджень дозволяє зробити висновок: об'єктом управління взаємодією виступають продуктно/інформаційно/енергетичні потоки, які розглядаються в якості стимулів для формування діяльнісно/інтелектуально/духовних станів СВ та прояву їх в діяльності. Останні

можуть бути певною мірою прогнозовані та/або використані в якості критерію комфорту/безпеки як кожного окремого СВ, так і всього проектного середовища, і самого проекту в цілому.

Наслідок 3. Кожна особистість унікальна.

Унікальність розуміється як неповторність, винятковість, рідкість. Унікальність особистості виявляється на усіх рівнях її існування - біологічному, фізіологічному, психологічному, моральному, духовному. Кожна особистість має тільки йому властивий набір успадкованих і природжених завдатків, генетичну програму, параметри організму, особливості вищої нервової діяльності, неповторний досвід, одиничні форми сприйняття, мислення, емоцій, волі і т. д. Культура, багатство знань, традиції сприймаються і освоюються людиною через власні внутрішні умови (мотиви, установки, погляди, очікування, потреби, характер та ін.) і таким чином утворюють унікальність його індивідуального духовно-психологічного світу (словники).

Унікальність особистості передбачає наявність її особливої структури. Структура особистості:

- як цілісності - є об'єктивною реальністю, що втілює внутрішні особистісні процеси. Крім того структура відображає логіку цих процесів і є підпорядкованою їм. Водночас вона є результатом діяльності цих процесів;

- виникає як втілення функції, як орган цієї функції. Виникнення структури, у свою чергу, призводить і до зміни самих функцій, і тісно пов'язана з процесом її становлення: структура є одночасно результатом становлення, його умовою і фактором подальшого розвитку особистості;

- являє собою цілісність, що включає в себе всі психічні (свідомі та несвідомі) і неспіхічні складові особистості. Але вона - не їхня проста сума, а нова особлива якість, форма існування психіки людини. Це - особлива упорядкованість, новий синтез;

- є суперечливою відносно фактора стабільності. З одного боку, вона є стабільною і сталою (включає в себе однакові компоненти, робить поведінку прогнозованою). Але водночас структура особистості є плинною, змінною, ніколи до кінця не завершеною.

Уявлення про особистість як про структурно-динамічну систему (термін К. К. Платонова) [48], означає поєднання, на перший погляд, непоєднаного: структура передбачає сталість, стійкість, визначеність, упорядкованість і постійність. Динаміка означає постійний плин - становлення. Генетична методологія розв'язує дане протиріччя через категорію руху - становлення: особистість як унікальна цілісна структура існує лише в русі (існуванні - становленні). Постійні зміни і самозмінювання є умовою існування структури. Це можна вважати генетичним законом існування особистості людини.

Аналіз вітчизняних і зарубіжних теорій засвідчує величезне різноманіття поглядів вчених на проблему структури особистості: від практичної відмови розглядати це питання (К. Роджерс, А. Маслоу, у нас — представники теорії діяльності) до дуже ретельних і скрупульозних спроб, які, однак, є вельми довільними, відображаючи логіку авторів, а не логіку об'єкта вивчення (Б. Г. Ананьев, А. К. Ковальов, С. Л. Рубінштейн, З. Фрейд, Р. Кеттелл, Г. Олпорт та ін.). В контексті генетичного підходу (К.К. Планотов), є сенс виокремлювати в особистості наступні підструктури (одиниці):

1. Біологічну підструктуру, що об'єднує типологічні властивості особистості, статеві та вікові психофізіологічні особливості та їх патологічні зміни, які значною мірою зумовлені фізіологічними і морфологічними особливостями організму, зокрема, нервової системи.

2. Підструктуру форм відображення, яка охоплює індивідуальні психологічні особливості окремих психічних процесів (пізнавальних та емоційних), що формуються протягом життя людини.

3. Підструктуру соціального досвіду, що включає в себе знання, навички, вміння і звички, набуті в особистісному досвіді, шляхом навчання.

4. Підструктуру спрямованості, яка об'єднує мотивацію, відношення і моральні якості особистості.

5. Здібності як індивідуально-психологічні властивості, що визначають успішність і ступінь досягнення людини в певній соціально зумовленій діяльності. Ця якість означає також міру оволодіння людиною способами діяльності в культурно-історичному середовищі.

6. Внутрішній світ особистості [49] - індивідуально-інтерпретований, насичений модальностями особистісних переживань, осмислений в діалогах з реальними і ідеальними співрозмовниками зовнішній світ, в якому диференційовані функціональні галузі з різним рівнем значення. Це - світ смислів, життєвих планів і сутнісних переживань, який складається не лише з усвідомленого, але й з несвідомого. Інстинкти і потяги, архетипи - все це є другим полюсом, другою складовою внутрішнього світу. Саме суперечливе протиріччя "свідоме - несвідоме" складає підґрунтя і породжує цю підструктуру, яка ніби заповнює внутрішній суб'єктивний простір існування особистості.

7. Характер (буквально з давньогрецької - відбиток, "чекай") - неповторний індивідуальний відбиток всіх якостей особистості, що виявляється в сталих (звичних, типових, "характерних") способах взаємодії і емоційного реагування людини. Характер - це те, що "проростає" на поверхню, те, що визначає "форму" особистості; визначає особистість з точки зору іншої людини і соціального світу в цілому. Характер є змістовною одиницею особистості, оскільки соціальна дія (взаємодія), вчинок, — відбиває всю особистість, весь її психічний і психофізіологічний тезаурус.

8. Психічний стан - цілісна характеристика функціонування психіки людини за певний період часу, яка показує своєрідність протікання психічних процесів залежно від відображення дійсності, попереднього стану і психічних властивостей особистості. Психічний стан ніби огортає і пронизує всю особистість, інтегруючи її і "забарвлюючи" контекст існування. Стан може впливати на адекватність відображення світу, ефективність діяльності, утримання життєво важливих цілей та орієнтацій. Дуже суттєвим є те, що стан може переходити в іншу форму існування, а саме - у властивість особистості, і в цьому сенсі психічний стан - це те, що може здійснитись, відбутись.

За принципом сполучальності [50], особистість, як учасник взаємодії, є самостійним, існує й розвивається за власними законами. Водночас все це виявляється відносним, оскільки, з іншого боку, існування і розвиток кожної ланки сполучальної взаємодії можливе лише за умови присутності та зв'язку з іншими ланками. Вони існують як самодостатні й незалежні, але існувати так одна без одної не можуть, доповнюючи і завершуючи одна одну. Тому сполучальність передбачає не лише гармонійність, узгодженість, але ще й, наприклад, конфліктність, протиріччя. Саме це є умовою єдності.

Таким чином, у взаємодії:

– унікальність СВ проявляється під час сприйняття, пізнання та перетворення дійсності в рамках діяльності, яку вона реалізує;

– в силу унікальності, одні й ті самі проектні ситуації та діяльність СВ сприймаються ними не однаково, в одній і тій самій ситуації вони поводять себе по-різному.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Базові епістемічні положення пізнання об'єктів ціннісно-орієнтованого управління проектів представлені у вигляді чотирьох аксіом та двох постулатів. З їх позицій сформовано аксіологічні та основи онтологічних світоглядних позицій дослідника ціннісно-орієнтованого управління взаємодією в проектах. В наступній статті буде завершено формування гносеологічних положень. Їх розуміння необхідно для коректної їх ідеалізації об'єктів наукового пізнання.

Література

1. Руководство по управлению инновационными проектами и программами организаций: Монография [Текст]/ Перевод на русс. яз. под ред. д.е.н., проф. Ярошенко Ф.А. – К., 2011. – Т.1, Версия 1.2. – 209 с.
2. Управління проектами у розвитку суспільства: матеріали VII міжнародної конференції [«Управління цінністю проектів та програм розвитку організацій»] [Текст]: тез. доп. VII між. конф. (трав. 2010) / відповід. за вип. С.Д. Бушуев. – К.: КНУБА, 2010. – 256 с.
3. Рач, В.А. Цінність як базова категорія сучасної методології управління проектами [Текст]/ В.А. Рач // Управління проектами у розвитку суспільства. Тема: Управління цінністю проектів та програм розвитку організацій: тез. доп. VII між. конф. 20-21 травня 2010 р. – К.: КНУБА, 2010. – С.167-168.
4. Михеев, В.Н. Живой менеджмент проектов [Текст]/ В.Н. Михеев. – М.: Эксмо, 2007. – 480 с.
5. Рач, В.А. Предпосылки появления триадной парадигмы в управлении проектами [Текст]/ В.А. Рач // Управління проектами у розвитку суспільства: Управління програмами приватно-державного партнерства з метою стабілізації розвитку України: тез. доп. VIII між. конф. 19-20 травня 2011 р. – К.: КНУБА, 2011. – С.181-183.
6. Рач, В.А. Стан та тенденції розвитку триадної методології управління проектами [Текст]/ В.А. Рач, О.В. Россошанська, О.М. Медведєва // Управління розвитком складних систем. – 2010. – Вип. 3. – С.118-122.
7. Бушуев, С.Д. Модель гармонизации ценностей программ развития организаций в условиях турбулентности окружения [Текст]/ С.Д. Бушуев, Н.С. Бушуева, Р.Ф. Ярошенко // Управління розвитком складних систем. Зб. наук. праць. - К.: КНУБА, 2012. - Вип. 10. - С. 9-13.
8. Медведєва, О.М. Ціннісно-орієнтоване управління взаємодією в проектах: методологічні основи [Текст]: дис. ... докт. техн. наук / О.М. Медведєва. – Київ, 2013. – 478 с.
9. Молоканова, В.М. Метод формування портфеля ціннісно-орієнтованого розвитку організації [Текст]/ В.М. Молоканова // Вісник Хмельницького націон. ун-ту: зб. наук. пр. – Змельницьк, 2013. - №7. – С.172-178.
10. Рогозина, В.Б. Управление развитием проектно-ориентированных организаций на основе комплементарных ценностей [Текст]/ В.Б. Рогозина // Управління розвитком складних систем. - К.: КНУБА, - 2014. – Вип. 20 - С. 48-53.
11. Бойко, Е.Г. Создание корпоративной системы управления проектами для проектно-ориентированного предприятия на базе ценностного подхода [Текст]/ Е.Г. Бойко // Управління розвитком складних систем. - К.: КНУБА, - 2014. - Вип.19. – С.12-16.
12. Гладка, О.М. Моделирование ценностей в проектах девелопменту нерухомості на основі системи збалансованих показників [Текст]/ О.М. Гладка // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб. наук. праць. – Луганськ: Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, 2010. - №3(35). – С.104-115.
13. Бондар, А.В. Управління цінністю проектів лізингу морських суден [Текст]: автореф. дис. ... канд. техн. наук : 05.13.22 / Бондар Алла Віталіївна; Одеський нац. морський ун-т. - Одеса, 2012. - 18с.
14. A Guide to the Project Management Body of Knowledge [Text]. - Project Management Institute, Inc., 2013. - Ed. 5. - 619 p.
15. The Standard for Program Management [Text]. - Project Management Institute, Inc., 2013. - Ed. 3. - 176 p.
16. The Standard for Portfolio Management [Text]. - Project Management Institute, Inc., 2013. - Ed. 5. - 189 p.

17. Власенко, А. Проектный менеджмент - форма современного искусства [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.pmpofy.ru/pm-articles_article.asp?article_id=2446&ar_id=2.
18. Рач, В.А. Мягкие проекты: отличительные черты, классификация, масштабность применения развитию [Текст]/ В.А. Рач // Управління проектами у розвитку суспільства. Прискорення розвитку організації на основі проектного управління: тез. доп. VI між. конф. 21-22 травня. – К.: КНУБА, 2009. – С.156-158.
19. Аль Атум Мохаммад. Концептуальна модель планування содержания м'якого проекту на основі сервісної моделі [Текст]/ Аль Атум Мохаммад Фаїз Ахмад // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб. наук. праць. – Луганськ: СНУ ім. В.Даля, 2014. - №1(49). – С. 172-180.
20. Философский энциклопедический словарь [Текст]/ Ред.-сост. Е.Ф. Губский и др. - М.: ИНФРА-М, 2009. - 569 с.
21. Еволюційна епістемологія і логіка соціальних наук: Карл Поппер та його критики [Текст]: Збірник; сост. Д.Г. Лахуті, В.Н. Садовський, В.К. Фінн. - М.: Едиторіал УРСС, 2000.
22. Герасимова, И.А. Теория и практика аргументации [Электронный ресурс]/ И.А. Герасимова. - М., 2001. - 179 с. Режим доступа: http://sbiblio.com/biblio/archive/gerasimova_teorija/01.aspx.
23. Лакатос, И. Избранные произведения по философии и методологии науки [Текст]/ Имре Лакатос. - М.: Академический Проект; Триста, 2008. — 475 с.
24. Хьюбнер, К. Критика научного разума [Текст]/ Курт Хьюбнер. - М.: ИФРАН, 1994. – 326 с.
25. Щедровицкий, Г.П. Избранные труды [Текст]/ Г.П. Щедровицкий. – М.: Шк.Культ.Полит., 1995. – 800 с.
26. Путеводитель по основным понятиям и схемам методологии Организации, Руководства и управления: Хрестоматия по работам Г.П. Щедровицкого [Текст]/ сост. и ред. А.П. Зинченко. - М.: Дело, 2004. - 208 с.
27. Герасимова, И.А. Теория и практика аргументации [Электронный ресурс]/ И.А. Герасимова. - М., 2001. - 179 с. Режим доступа: http://sbiblio.com/biblio/archive/gerasimova_teorija/01.aspx.
28. Практичні інструменти регіонального та місцевого розвитку [Текст]: Навч. посіб. / В.А. Рач, А. Гонє, М.А. Черенкова та ін.; за ред. проф. В.А. Рача. – Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність», 2007. – 156 с.
29. Россошанская, О.В. Объектно-предметная модель процесса формирования и реализации стратегического потенциала предприятия [Текст]/ О.В. Россошанская // Формування, використання та розвиток управлінського потенціалу: зб. мат. міжн. науково-прак. конф. 28-29 жовтня 2005 р. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2005. – С. 124-125.
30. Рач, В.А. К построению моделей проектного менеджмента [Текст]/ В.А. Рач // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб. наук. праць. – Луганськ: Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля, 2000. - №2. – С.18-23.
31. Британский стандарт BS 6143:1992. Руководство по экономике качества. 4.1: Модель затрат на процесс [Текст]. - М.: НТК «Трек», 1997.
32. Рач, В.А. Системно-процессно-функциональная компонента в проектной деятельности. Підсумки III міжнародної конференції «Управління проектами в умовах глобалізації знань». - К.: КНУБА, 2006. [Електронний ресурс]: презентація доповіді.1 електрон. опт. диск (CD-ROM).
33. Тесленко, П.А. Трансформация модели качественных свойств процессов проектов в модель состояний системы [Текст]/ П.А. Тесленко, В.Д. Гогунский // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб. наук. праць. – Луганськ: Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля, 2010. - №1(33). – С.42-46.
34. Новиков, А.М. Методология [Текст]/ А.М. Новиков, Д.А. Новиков. – М.: СИНТЕГ. – 668 с.
35. Рач, В.А. Экономическая безопасность и пространство проекта организации в аспекте целостной системности [Текст]/ В.А. Рач, О.В. Россошанская, Е.М. Медведева // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб. наук. праць. – Луганськ: Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля, 2010. - №4(36). – С.62-74.
36. Рач, В.А. Побудова термінологічної системи форм організації наукового знання в рамках системної моделі наукового дослідження [Текст]/ В.А. Рач, О.В. Россошанська, О.М. Медведева // Наук. світ, 2011. - № 4 (квітень). - С.13-16.
37. Медведева, О.М. Термінологічна система ціннісно-орієнтованого підходу до управління

- взаємодією в проектах [Текст]/ О.М. Медведєва // Мат. ІХ міжнар. наук.-практ. конф. "Управління проектами: стан та перспективи", Миколаїв, 17-20 вересня 2013 р. – Миколаїв: НУК, 2013. - С.182-186.
38. Соціальна філософія. общество как объект познания [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://socfil.narod.ru/index.htm>.
39. Порус, В. Н. Рациональность. Наука. Культура [Електронний ресурс]/ В. Н. Порус. - М., 2002. С. 8. Режим доступу: <http://www.litmir.net/bd/?b=68360>.
40. Маврикиди, Ф.И. Самоорганизация [Електронний ресурс]/ Ф.И. Маврикиди. - Режим доступу: http://www.chronos.msu.ru/TERMS/mavrikidi_samoorganizatsia.htm.
41. Аверін, М. Метод самоорганізації особистості та його соціально-педагогічні перспективи [Текст] / М. Аверін // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: наук.-метод. зб. ред. кол. Н.Софій (голова), І.Єрмаков (кер. авт. кол-ву і наук. ред.) та ін. - К.: Контекст, 2000. - 336 с.
42. Шередеко, Ю.Л. Концептуальные основы управления развитием целеустремленных систем [Текст]/ Ю.Л. Шередеко, В.И. Скурихин, З.А. Корчинская // УСИМ.- 2010. - №1. – С.3-18, 23.
43. Шередеко, Ю. Л. Модель семантического пространства субъекта – основа индивидуального подхода в образовании [Електронний ресурс]/ Ю.Л. Шередеко // Електронний зб. наук. праць Запоріж. обл. академії післядипл. пед. освіти. – Вип.2: Філософія освіти, квітень 2011. - 9 с. – Режим доступу: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp2/filosofia/sheredko.pdf.
44. Украинцев, Б.С. Самоуправляемые системы и причинность [Текст]/ Б.С. Украинцев. - М.: Мысль, 1972. – 254 с.
45. Механизмы управления [Текст]: учеб. пособие; под ред. Д.А. Новикова. – М.: ЛЕНАНД, 2011. – 192 с.
46. Головінський, І. Педагогічна психологія [Електронний ресурс]: Навч.посібник для вищої школи/ І. Головінський - К.: Аконті, 2003. - 287 с. – Режим доступу: <http://www.info-works.com.ua/all/sociologia/275.html>.
47. Крайніков, Е. В. Психологія розвитку [Текст]: Словник-довідник / Е.В. Крайніков – К.: Арістей, 2004. - 257 с.
48. Структура особистості та характеристика її компонентів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://grinch-home.at.ua/publ/vidpovidi_na_pitannya_do_izpitu/psikhologija/struktura_osobistosti_ta_kharakteristika_jiji_komponentiv/49-1-0-131.
49. Анциферова, Л. И. К психологии личности, как развивающейся системе [Текст]/ Л.И. Анциферова // Психология формирования и развития личности; под ред. Л.И. Анциферовой. - М.: Наука, 1981. - С. 3-19.
50. Принцип дополнительности [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://nplit.ru/books/item/f00/s00/z0000018/st061.shtml>.